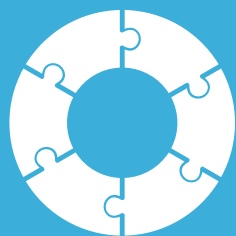

STANDARDNE

PERATIVNE

PROCEDURE

za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja

Novembar, 2023.

Naziv: Standardne operativne procedure za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja

Autorke: Tanja Božić i Gorica Ivić
Koautor: Mladen Mitrović

Godina izdanja: 2023.

Izdavač: Fondacija "Lara"

Adresa izdavača: Bijeljina, Beogradska 38, Bosna i Hercegovina

Za izdavača: Radmila Žigić

Lektura: Tanja Lazić

Dizajn: Fonorama

Štampa: Z.G.R. Dekorart štamparija Bijeljina

Tiraž: 20

Ova publikacija nastala je u okviru projekta „Unapređenje specijalizovanih usluga podrške žrtvama seksualnog nasilja u BiH“, koji se realizuje u saradnji sa UN Women BiH, uz podršku Švedske.

Tanja Božić • Gorica Ivić • Mladen Mitrović

STANDARDNE OPERATIVNE PROCEDURE

za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja

Novembar, 2023.

SADRŽAJ

I. UVOD	9
Statistika za prijedorsku regiju	13
II. Ciljevi standardnih operativnih procedura za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja	15
III. Primjena standardnih operativnih procedura za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja	16
IV. Zakonodavni okvir	17
V. Ključna partnerstva, saradnja i odgovornosti	23
VI. Vodeći principi djelovanja adekvatne zaštite žrtava	24
VII. Standardne operativne procedure	25

I. UVOD

„Seksualno nasilje je bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njene seksualnosti, a koji može počinuti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze. Ono uključuje upotrebu sile, prijetnje ili ucjene za ugrožavanje dobrobiti i/ili života same žrtve ili njoj bliskih osoba“ (WHO, 2002).

Tokom svog života čak 25%-30% žena doživi neki oblik seksualnog napada, a u 80% slučajeva počinitelj je osoba koju žene poznaju i kojoj vjeruju. Većina slučajeva seksualnog nasilja nije impulsivan čin, već je planiran. Muškarci također mogu biti žrtve seksualnog nasilja, samo što se to puno rjeđe prijavljuje. Broj lažnih prijava kod silovanja npr. iznosi kao i kod drugih krivičnih djela i kreće se oko 2%.

Silovanje nije potreba za seksom već iskazivanje želje za moći i dominacijom. Mit je da se seksualni napadi dešavaju u mračnim i pustim ulicama ili haustorima. Činjenica je da se najveći broj napada, čak preko 70%, desio u domu žrtve.

Društvene predrasude, vjerovanja i stavovi vrlo često dovode do toga da se krivica za seksualno nasilje prebaci sa počinioca na žrtvu. Te predrasude i stavovi okoline jedan su od faktora da se slučajevi seksualnog nasilja prijavljuju znatno rjeđe od drugih krivičnih djela.

Posljedice seksualnog nasilja su i psihičke i fizičke, a jedna od posljedica seksualnog nasilja može biti i smrt (uzrokovana HIV infekcijom, samoubistvom ili ubistvom).

Najčešći oblici seksualnog nasilja su:

- Seksualno uznemiravanje - svako neverbalno, verbalno ili fizičko neželjeno ponašanje polne prirode koja za cilj ima povredu dostojanstva osobe u sferi polnog života. Neki od oblika seksualnog uznemiravanja su neželjene seksualne primjedbe/komentari, verbalni prijedlozi, neprikladna pažnja i dodiri, uvredljive i diskriminirajuće primjedbe i šale, širenje seksualnih glasina o osobi i sl. Iako seksualno uznemiravanje ne mora nužno da sadrži fizički dodir, ono kod osobe jednako izaziva osjećaj srama i dovodi je u ponižavajući položaj.

- Seksualno ucjenjivanje podrazumijeva prijedlog ili zahtjev usluga seksualne prirode pod prijetnjom da će se za to lice ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili prijetnjom nekim drugim teškim zlom.
- Prisilne polne radnje (seksualno zlostavljanje) je teži oblik seksualnog nasilja od seksualnog uznemiravanja. Ovdje su seksualna ponašanja iznuđena primjenom sile ili prijetnje. Tu se ubrajaju neželjeni i prisilni dodiri intimnih dijelova tijela, prisiljavanje na masturbaciju i sl.
- Silovanje spada u najteže oblike seksualnog nasilja, a podrazumijeva nasilnu vaginalnu, analnu i/ili oralnu penetraciju penisom, drugim dijelom tijela ili predmetom. S obzirom na počinioca možemo razlikovati silovanje od strane nepoznatog počinioca, silovanje u braku (kao sastavni dio porodičnog nasilja), silovanje u vezama, silovanje u oružanim sukobima i ratu.

Rizični činioci koji povećavaju mogućnost doživljavanja seksualnog nasilja su pol žrtve, dob, zloupotreba sredstava zavisnosti, ranije doživljeno iskustvo seksualnog ili nekog drugog nasilja i sl. S obzirom da je seksualno nasilje dominantan oblik rodno zasnovanog nasilja, jasno je da je pol vodeći faktor rizika. Pored navedenih, faktori rizika mogu biti i niži socioekonomski status žrtve, niži nivo obrazovanja, migracije stanovništva, rat i izbjeglištvo. U rizične grupe za seksualno nasilje spadaju i žene s invaliditetom, a posebno s intelektualnim poteškoćama.

Silovanje je teško traumatično iskustvo i ima velike posljedice po žrtvu. Fizičke povrede su vidljive, međutim psihološke posljedice koje su manje jasne i vidljive, mogu biti dugotrajnije i teže od fizičkih povreda.

Kada se govori o psihičkim posljedicama obično se govori o posttraumatskom stresnom poremećaju ili sindromu traume silovanja.

- **Posttraumatski stresni poremećaj** - reakcije na traumatski događaj mogu biti šok, tupost, bespomoćnost, tuga, bol, osjećaj da to što se dogodilo nije istinito. Razlikujemo traumatske stresne reakcije koje se pojavljuju u toku samog događaja ili neposredno nakon njega i usmjerene su na smanjivanje i/ili uklanjanje traumatskog događaja. Pored traumatskih stresnih reakcija razlikujemo posttraumatske stres-

ne reakcije koje su vezane za sjećanje na traumatski događaj i njegove posljedice.

Traumatske stresne reakcije mogu trajati od nekoliko dana do nekoliko sedmica i uobičajene su reakcije na vanrednu situaciju. Međutim, kada reakcije traju duže od mjesec dana ili se javljaju nekoliko mjeseci poslije traumatskog događaja i predstavljaju poteškoću za život žrtve, tada se radi o posttraumatskom stresnom poremećaju.

- **Sindrom traume silovanja** - uključuje tjelesne i psihološke reakcije te promjene ponašanja koje su posljedica traumatskog iskustva i direktne i intenzivne prijetnje za život. Karakteristično je da sindrom traume silovanja, u manjoj ili većoj mjeri proživljavaju sve silovane/seksualno zlostavljane žene.

Sindrom traume silovanja uključuje tjelesne i psihološke reakcije te promjene ponašanja kao neposredne posljedice traumatskog iskustva i direktne i intenzivne prijetnje po život. U većoj ili manjoj mjeri sindrom traume silovanja prolaze sve silovane/seksualno zlostavljane žene. Kod sindroma traume silovanja se razlikuju: akutna faza i faza reorganizacije.

- **Akutna faza** se javlja neposredno nakon silovanja i može da traje satima, danima ili čak nedjeljama. Neposredne reakcije na traumatsko iskustvo mogu biti:

a) ekspresivne: otvoreno pokazivanje osjećanja straha, bijesa, tjeskobe, tuge i očaja. Osoba plače, vrišti, nekontrolisano se tresе, uznemirena je i potresena.

b) kontrolisane reakcije: karakteristično je da žena skriva i maskira svoje osjećaje, te da na prvi pogled djeluje mirno i sabrano (neprijemljeno mirnoća i pribranost).

Akutnu fazu karakterišu brojni simptomi: lupanje srca, osjećaj gušenja, pritisak u grudima, poremećaj spavanja, ponekad jaka mišićna tenzija. Pored navedenih fizičkih simptoma moguće je da žrtva osjeća šok i nevjericu, preplavljenost proživljenim užasom, osjećaj krivice i samooptuživanja, bijes na napadača, na sebe, bliske osobe, promjene u ponašanju.

• **Faza reorganizacije** je stanje u kome žena koja je proživjela seksualno nasilje nastoji da traumatski događaj inkorporira u okvire koje može razumjeti i prihvatiti. U fazi reorganizacije karakteristično je da se jave sljedeća ponašanja (mogu da budu prisutna sva navedena ponašanja, a i ne moraju): promjena životnog stila, noćne more, fobije, seksualne disfunkcije, kompleksne reakcije (kada se traumatsko iskustvo udruži sa drugim problemima).

Faza reorganizacije se dijeli na tri podfaze:

1) Razdoblje pseudorazrješavanja - javlja se obično u periodu oko šest sedmica nakon napada. Žrtva u potpunosti nastoji zaboraviti traumatično iskustvo i zaustaviti misli o napadu. Česte su reakcije negiranja, potiskivanja i racionalizacije („To i nije bilo ‘pravo’ silovanje“). U ovoj podfazi članovi porodice mogu da budu u zabludi da je osoba dobro i da je sve preboljela. Moguće je i preusmjeravanje bijesa žrtve na bliske osobe u okruženju ili ka samoj sebi (autodestruktivnost). Sve te reakcije su potrebe žrtve da uspostavi kontrolu nad svojim životom. Za ovu podfazu takođe su karakteristične dramatične promjene raspoloženja, poremećaji hranjenja i spavanja, seksualne poteškoće, kognitivni problem, promjene u ponašanju, problem u nošenju sa svakodnevnim rutinama, neurotske reakcije (tikovi, prisilne radnje, mucanje), psihosomatske smetnje, izbjegavanje mjesta, ljudi ili stvari koje mogu podsjetiti na silovanje.

2) Razdoblje prorade trauma – u ovoj podfazi cilj je da se pomogne osobi da proradi emocionalnu bol u vezi s proživljenom traumom. Neke osobe uspijevaju samostalno da prevladaju traumatsko iskustvo, dok je drugim neophodna stručna pomoć. Uz stručnu pomoć je brža prerada traumatskog iskustva.

3) Završno razdoblje/prekid savjetovanja - ova podfaza se sama po sebi teško razlikuje od podfaze razdoblja prorade trauma. U ovoj podfazi osoba radi evaluaciju svog napredovanja i sprema se privesti savjetovanju kraju.

STATISTIKA ZA PRIJEDORSKU REGIJU

Krivična djela protiv polnog integriteta i krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta

Statistika krivičnih djela za 2021, 2022, i prvih 9 mjeseci 2023. godine

Br.	Krivična djela	2023. (prvih 9 mjeseci)	2022.	2021.
1.	Silovanje (čl. 165. KZ RS)	1	/	/
2.	Polna ucjena (čl. 166. KZ RS)	/	/	/
3.	Obljuba nad nemoćnim licem (čl. 167. KZ RS)	/	/	/
4.	Obljuba zloupotrebom položaja (čl. 168. KZ RS)	/	/	/
5.	Navođenje na prostituciju (čl. 169. KZ RS)	/	/	/
6.	Polno uznemiravanje (čl. 170. KZ RS)	5	/	1
7.	Bludne radnje (čl. 171. KZ RS)	1	/	/
8.	Obljuba nad djetetom mlađim od petnaest godina (čl. 172. KZ RS)	1	1	1
9.	Polna zloupotreba djeteta starijeg od petnaest godina (čl. 173. KZ RS)	2	/	/
10.	Navođenje djeteta na prisustvovanje polnim radnjama (čl. 174. KZ RS)	/	/	/
11.	Iskorištavanje djece za pornografiju (čl. 175. KZ RS)	2	3	/
12.	Iskorištavanje djece za pornografske predstave (čl. 176. KZ RS)	1	/	/
13.	Upoznavanje djece sa pornografijom (čl. 177. KZ RS)	1	1	1

14.	Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnog djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta (čl. 178. KZ RS)	/	/	/
15.	Zadovoljenje polnih strasti pred djetetom (čl. 179. KZ RS)	1	/	1
16.	Navođenje djeteta na prostituciju (čl.180. KZ RS)	/	/	/

Br.	Krivična djela	2023. (prvih 9 mjeseci)	2022.	2021.
1.	Protivpravni prekid trudnoće (čl. 130. KZ RS)	/	/	/
2.	Genitalno sakaćenje žena (čl. 133 KZ RS)	/	/	/
3.	Prinudna sterilizacija (čl. 134. KZ RS)	/	/	/

II. CILJEVI STANDARDNIH OPERATIVNIH PROCEDURA ZA POSTUPANJE SA ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA

Standardizovani i sažeti koraci u postupanjima sa žrtvama seksualnog nasilja kojih treba da se pridržavaju svi subjekti zaštite žrtava seksualnog nasilja:

- Jačati međusektorsku saradnju na lokalnom nivou radi unapređenja identifikacije, zaštite i pomoći žrtvama seksualnog nasilja.
- Osigurati poštovanje relevantnih nacionalnih zakona, strategija i procedura, te poštovanje međunarodno dogovorenih standarda ljudskih prava.
- Osigurati pravovremenu, saosjećajnu i prema žrtvi usmjerenu zaštitu i smanjiti rizik od razvoja traumatskih poremećaja žrtve.
- Osigurati adekvatno prikupljanje fizičkih dokaza što će dovesti do vjerovatnije identifikacije, procesuiranja i osude počinioca seksualnog nasilja.
- Osigurati adekvatnu medicinsku pomoć žrtvi seksualnog nasilja (pregled, tretman i praćenje zdravstvenog stanja žrtve).
- Osigurati povjerljivost podataka.

III. PRIMJENA STANDARDNIH OPERATIVNIH PROCEDURA ZA POSTUPANJE SA ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA

Standardne operativne procedure za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja se primjenjuje za krivična djela iz glave XIV Krivičnog zakonika Republike Srpske, pod nazivom Krivična djela protiv polnog integriteta, od člana 165. do člana 171. To su sljedeća djela: silovanje, polna ucjena, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba zloupotrebom položaja, navođenje na prostituciju, polno uznemiravanje i bludne radnje. Krivični zakonik Republike Srpske, pored navedenih krivičnih djela iz glave XIV, propisuje i druga djela iz oblasti seksualnog nasilja, a to su: protivpravni prekid trudnoće (čl. 130), genitalno sakaćenje žena (čl. 133), prinudna sterilizacija (čl. 134). Pored primjene standardnih operativnih procedura za krivična djela iz glave XIV Krivičnog zakonika Republike Srpske, standardne operativne procedure se primjenjuju i za djela iz glave XV Krivičnog zakonika Republike Srpske, pod nazivom Krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, od člana 172. do člana 180.

To su sljedeća djela: obljuba nad djetetom mlađim od petnaest godina, polna zloupotreba djeteta starijeg od petnaest godina, navođenje djeteta na prisustvovanje polnim radnjama, iskorištavanje djece za pornografiju, iskorištavanje djece za pornografske predstave, upoznavanje djece sa pornografijom, iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta, zadovoljenje polnih strasti pred djetetom, navođenje djeteta na prostituciju.

Standardne operativne procedure za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja primjenjuju svi relevantni subjekti zaštite žrtava od seksualnog nasilja, a to su: policija, Centar za socijalni rad, zdravstvene ustanove (dom zdravlja, bolnica, Centar za mentalno zdravlje), Tužilaštvo, sud, obrazovne ustanove (osnovno, srednje, visoko obrazovanje).

IV. ZAKONODAVNI OKVIR

Domaći pravni okvir:

- **Krivični zakonik Republike Srpske**

Krivični zakonik Republike Srpske u glavi XIV pod nazivom Krivična djela protiv polnog integriteta, od člana 165. do člana 171. propisuje niz krivičnih djela u oblasti seksualnog nasilja. To su sljedeća djela: silovanje, polna ucjena, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba zloupotrebom položaja, navođenje na prostituciju, polno uznemiravanje i bludne radnje. Pored navedenih krivičnih djela, Krivični zakonik Republike Srpske propisuje i druga djela u oblasti seksualnog nasilja, a kao takve ih prepoznaju i međunarodni pravni propisi. Tu se ubrajaju: genitalno sakaćenje žena (čl. 133), prinudna sterilizacija (čl. 134), protivpravni prekid trudnoće (čl. 130)

- **Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske**

- **Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske**

Seksualno nasilje, pored kvalifikacije u krivičnom zakonodavstvu, prepoznato je kao jedan od oblika nasilja u porodici u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici. To znači da i u slučajevima kada ne nastupi povreda usljed seksualnog nasilja (što je uslov za krivičnu kvalifikaciju), žrtva ovog oblika nasilja, ako je počinitelj član porodice, može da ostvari sva prava na zaštitu prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici. Cilj ovog Zakona je da se žrtva zaštiti od daljeg ponavljanja nasilja. Ovim Zakonom žrtvi su omogućena i druga prava, kao što su: pravo na pristup svim subjektima zaštite bez plaćanja troškova postupka, pravo da bude informisana na razumljiv način o svojim pravima, pravo da podnese prijedlog za izricanje hitnih i zaštitnih mjera, pravo da odabere lice od povjerenja.

- **Zakon o policiji i unutrašnjim poslovima**

Ovaj zakon definiše radnje nasilja na osnovu pola, uznemiravanja na osnovu pola i seksualnog uznemiravanja kao teške povrede dužnosti i narušavanje interesa i ugleda Ministarstva unutrašnjih poslova i drugih javnih interesa.

• **Zakon o radu**

U članu 111., Zakon o radu zabranjuje seksualno uznemiravanje i nasilje na osnovu pola. Seksualno uznemiravanje je definisano kao „svako verbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i radnika u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara ponižavajuće ili uvredljivo okruženje“. Čl. 111. stav 6. Zakona nalaže obavezu poslodavca o preduzimanju efikasnih mjera sa ciljem sprečavanja seksualnog uznemiravanja, između ostalog, te zabranu preduzimanja ikakvih mjera prema radniku zbog činjenice da se žalio na seksualno uznemiravanje. Član 112. propisuje da u slučaju seksualnog uznemiravanja nijedna odredba propisana tim zakonom ne može biti tumačena kao ograničavanje ili umanjivanje prava na vođenje krivičnog ili građanskog postupka.

• **Zakon o zaštiti od uznemiravanja na radu Republike Srpske**

Član 6. Zakona o zaštiti od uznemiravanja na radu Republike Srpske definiše uznemiravanje na radu kao svaki vid ponašanja prema radniku koji može izazvati štetu psihičke, fizičke ili seksualne prirode. Član 7. Stav 3. ovog Zakona propisuje da je seksualno uznemiravanje „svako neželjeno verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje polne prirode kojim se ugrožava dostojanstvo radnika, a može uzrokovati zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje za radnika“.

• **Zakon o ravnopravnosti polova BiH**

Po ovom Zakonu diskriminacija na osnovu pola „označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovu pola, kojemu je posljedica ili svrha ugrožavanje ili onemogućavanje priznanja, uživanja ili korištenja ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkom, društvenom, kulturnom, građanskom, socijalnom, obrazovnom ili drugom području na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena“. Uznemiravanje je, po ovom Zakonu „svako neželjeno ponašanje uslovljeno polom osobe, koje ima za cilj ili koje stvarno predstavlja povredu ličnog dostojanstva i koje stvara neugodno, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje“. Polno uznemiravanje predstavlja „svako neželjeno verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje polne prirode, koje ima za cilj ili predstavlja povredu ličnog dostojanstva, a posebno ako stvara neugodno, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje“.

• **Zakon o zabrani diskriminacije BiH**

Prema odredbama Zakona o zabrani diskriminacije, za slučajeve direktne i indirektno diskriminacije, te podsticanja na diskriminaciju, omogućeno je pokretanje parničnog postupka. Uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje i djela kojima se vrši nasilje na osnovu pola su predmet tužbe u Tužilaštvu i to prema standardima krivičnog zakonodavstva u BiH.

• **Gender akcioni plan za BiH 2018-2022. godine**

Jedan od strateških dokumenata u oblasti ravnopravnosti polova je Gender akcioni plan BiH. Jedan od prioriteta Gender akcionog plana za BiH je sprečavanje i suzbijanje nasilja prema ženama u javnoj i privatnoj sferi. Mjere za rješavanje nasilja uključuju: redovno sistematsko prikupljanje podataka o prevalenciji, razvrstanih po vrstama nasilja and ženama, izgradnju kapaciteta pružalaca usluga za odgovor na nasilje nad ženama kroz edukacije, unapređenje krivičnog gonjenja počinioca, kampanje za širenje svijesti sa posebnim porukama za mladiće i muškarce.

• **Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske 2020-2024. godine**

Ovaj dokument je jedan od važnijih dokumenata u oblasti zaštite i sprečavanja nasilja u porodici. S obzirom da se porodično nasilje ispoljava i kroz različite oblike seksualnog nasilja i/ili uznemiravanja, sve predložene mjere i program za unapređenje odgovora sistema na ovaj vid nasilja doprinose što adekvatnijem odgovoru na seksualno nasilje.

• **Strategija za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u Republici Srpskoj (2019-2029)**

Strategija doprinosi unapređenju koordinisanog odgovora na nasilje nad ženama, sa posebnim fokusom na zaštitu preživjelih u slučajevima seksualnog nasilja.

Međunarodni pravni okvir:

- **Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Fakultativni protokol**

Konvenciju UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), BiH je ratifikovala 09.09.1992. godine, a Fakultativni protokol uz Konvenciju 07.03.2001. godine i na taj način potvrdila spremnost da ženama osigura korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda u svim područjima djelovanja. Ratifikacijom Protokola 12. BiH je preuzela obavezu implementacije odredaba o opštoj zabrani diskriminacije u državno zakonodavstvo.

- **Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda**

- **Deklaracija Ujedinjenih nacija o uklanjanju nasilja nad ženama (iz 1993.godine)**

Ova Deklaracija u tački 2. navodi: „pojam nasilja nad ženama treba shvatiti tako da obuhvata ali nije ograničen na sljedeće: fizičko, polno i psihološko nasilje koje se događa u porodici, uključujući udaranja, polno zlostavljanje ženske djece u domaćinstvu, nasilje povezano sa institucijom miraza, bračno silovanje, osakaćivanje ženskih genitalija i ostale tradicionalne postupke štetne za žene, vanbračno nasilje i nasilje vezano uz eksploataciju;

a) Fizičko, polno i psihološko nasilje koje se odvija u društvenoj zajednici, uključujući silovanje, polno zlostavljanje, polno napastvovanje i zastrašivanje na poslu, u obrazovnim ustanovama i drugdje, trgovanje ženama i prisilna prostitucija;

b) Fizičko, polno i psihološko nasilje počinjeno ili tolerisano od strane države u kojoj se događa“.

- **Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja**

- **Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta**

• **Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom**

U stavu 16. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom „Sloboda od iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja“ propisane su obaveze države u pogledu zaštite osoba sa invaliditetom od svih oblika iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja, uključujući i aspekte istih vezane uz pol. Navedeno obuhvata i seksualno nasilje usmjereno na žene i djevojke sa invaliditetom.

• **Preporuka Rec (2002)5 Odbora ministara Savjeta Evrope**

U skladu s Dodatkom II preporuke Rec (2002)5 Odbora ministara Savjeta Evrope državama članicama o zaštiti žena od nasilja, seksualno nasilje je: „svaki seksualni čin počinjen protiv volje druge osobe, uključujući seksualno izrugivanje i zadirkivanje, zurenje, nepoželjne komentare, egzibicionizam, uvredljive telefonske pozive, nepoželjne seksualne prijedloge, prisilno gledanje ili sudjelovanje u pornografiji, nepoželjno dodirivanje, prisilan seks, silovanje, incest, bolan ili ponižavajuć seksualni čin, prisilnu trudnoću, trgovinu ženama i njihovo iskorištavanje u industriji seksa“.

• **Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta**

Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 25.10.2012. godine o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela, stupila je na snagu 15.11.2012. godine. Države članice bile su dužne implementirati odredbe Direktive o pravima žrtava u državno zakonodavstvo do 16.11.2015. godine. Direktiva o pravima žrtava osigurava da se osobe koje su bile žrtve kaznenog djela prepoznaju, da se prema njima postupa s poštovanjem, te da dobiju odgovarajuću zaštitu, podršku i pristup pravosuđu.

• **Istanbulska konvencija**

BiH je Istanbulsku konvenciju ratifikovala 2013. godine, a 01. avgusta 2014. godine je stupila na snagu. Cilj Istanbulske konvencije je da se iskorijene svi oblici nasilja i diskriminacije, obezbijedi puna ravnopravnost žena i muškaraca, razvoj sveobuhvatnih okvira, politika i mjera zaštite i pomoći žrtvama svih oblika nasilja, te pružanje podrške, pomoći organizacijama i institucijama u uspostavljanju efikasne saradnje i uspostavljanju sveobuhvatnog pristupa u suzbijanju nasilja nad ženama i nasi-

lja u porodici. Odredbe Istanbulske konvencije (u trenutku ratifikacije) postale su dio pravnog uređenja BiH, u skladu sa Ustavom. Istanbulska konvencija u članu 36. definiše seksualno nasilje, uključujući silovanje kao:

- 1) Vaginalnu, analnu ili oralnu penetraciju seksualne naravi bilo kojim dijelom tijela ili predmetom u tijelo druge osobe bez pristanka te osobe;
- 2) Ostale seksualne radnje sa drugom osobom bez pristanka te osobe;
- 3) Uticanje da druga osoba, bez svog pristanka, učestvuje u radnjama seksualne naravi sa trećom osobom. Pristanak mora biti dobrovoljan kao rezultat slobodne volje osobe, što se procjenjuje prema okolnostima slučaja.

V. KLJUČNA PARTNERSTVA, SARADNJA I ODGOVORNOSTI

Nadležna tijela za postupanje kod slučajeva seksualnog nasilja su: policija (policajska uprava i policijske stanice), zdravstvene ustanove (primarni, sekundarni i tercijarni nivo zaštite), Centar za mentalno zdravlje, pravosudni organi (Okružno tužilaštvo i sudovi), Centar za socijalni rad, vaspitno-obrazovne ustanove (predškolske ustanove, osnovne i srednje škole).

Primjena Standardnih operativnih procedura za postupanje sa žrtvama seksualnog nasilja podrazumijeva međusektorsku saradnju svih relevantnih institucija koje učestvuju u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja, te pružanju pomoći, podrške i zaštite osobi izloženoj bilo kojem obliku seksualnog nasilja.

Svi subjekti zaštite dužni su preduzeti mjere potrebne za osiguranje uspostavljanja i organizacije opremljenosti i dovoljnog broja specijalizovanih stručnjaka koji se u skladu sa svojom nadležnošću bave problematikom seksualnog nasilja.

Odgovornost nadležnih institucija u slučajevima seksualnog nasilja je da prvenstveno zaštiti žrtvu (život i zdravlje), pristupi joj na krajnje obazriv način sa razumijevanjem, što hitnije radi na identifikaciji počinioca seksualnog nasilja (ako nije poznat), prikupljanju dokaza da bi se počinitelj mogao procesuirati. Žrtvi je nužno obezbijediti kontinuiranu podršku kroz cijeli proces, od prijave do eventualne optužnice i presude.

VI. VODEĆI PRINCIPI DJELOVANJA ADEKVATNE ZAŠTITE ŽRTAVA

Opšti principi:

- **Kompetencija** - omogućiti adekvatnu edukaciju za osobe koje će postupati u slučajevima seksualnog nasilja i edukovati ih za adekvatan pristup žrtvi seksualnog nasilja.
- **Organizovanost** - imati jasne smjernice za postupanje kod prijave seksualnog nasilja i edukovane stručnjake koji će se baviti tim slučajevima.
- **Multidisciplinarnost** - uvezanost i razmjena informacija svih relevantnih institucija koje se bave postupanjima u slučajevima seksualnog nasilja.
- **Efikasnost** - sve procedure u postupanju sa žrtvom, a u cilju pružanja zaštite, podrške, identifikacije i procesuiranja počinioca potrebno je pojednostaviti i rješavati što hitnije.
- **Kontinuiranost** - kroz cijeli proces, od prijave krivičnog djela do procesuiranja počinioca, neophodno je žrtvi pružiti zdravstvenu i psihološku podršku.
- **Obezbjediti žrtvi sigurnost i informacije** - prioritarna uloga subjekata zaštite u slučajevima seksualnog nasilja je zaštita života i zdravlja žrtve, zatim pružanje psihološke podrške, pravovremeno davanje, na žrtvi razumljiv način, svih relevantnih informacija koje se tiču njenog/njegovog slučaja, te pojašnjavanje same procedure (za sve relevantne institucije) koja se primjenjuje u slučajevima seksualnog nasilja.

VII. STANDARDNE OPERATIVNE PROCEDURE

Postupak standardnih operativnih principa za sve subjekte zaštite:

POLICIJA

Cilj postupanja policije u slučajevima seksualnog nasilja je prvenstveno zaštita života i tijela žrtve na način da se ukloni neposredna opasnost, pruži prva pomoć žrtvi, te da se organizuje hitna medicinska pomoć. Pored zaštite života i tijela, postupanje policije ima za cilj da se prikupe dokazi i što efikasnije otkrije počinitelac krivičnog djela. Standardna operativna procedura u postupanju policije podrazumijeva:

- Odmah po saznanju, bez odlaganja šalje se najbliža uniformisana policijska patrola (po mogućnosti muško-ženska).
- Ukoliko žrtva ima vidljive fizičke povrede, u pratnji policije se upućuje na ljekarski pregled (da bi se pružila medicinska pomoć i dokumentovale povrede).
- Obavješćavanje kriminalističkog inspektora i drugih lica neophodnih za vršenje uviđaja.
- Kriminalistički inspektor obavještava dežurnog tužioca i pod njegovim nadzorom obavlja uviđaj i preduzima dalje radnje.
- Kriminalistički inspektor obavlja razgovor sa žrtvom u kojem se žrtva podstiče da ispriča taj događaj i o tome sačinjava zapisnik.
- U kriminalističkoj istrazi potrebno je da postupa inspektor koji je po mogućnosti stručno osposobljen za rad sa posebno osjetljivim kategorijama stanovništva, a samim tim i sa žrtvama seksualnog nasilja.
- Prije početka istrage žrtvu treba na njoj razumljiv način

uputiti u njena prava, te joj objasniti koje radnje će se poduzimati i zbog čega su te radnje neophodne.

- Sa žrtvom treba obaviti detaljan razgovor vodeći računa da se spriječi dodatna viktimizacija.
- Upoznati žrtvu sa nadležnostima policije i o koracima koje policija preduzima u slučajevima seksualnog nasilja.
- Žrtva može od policije tražiti informaciju u kojoj fazi se nalazi predmet po njenoj prijavi.

Kada je policija odgovorna za djelovanje i preduzimanje mjera:

Način saznanja o počinjenom krivičnom djelu može biti: prijava od strane žrtve, prijava od strane svjedoka, javni pogovor, prijava zdravstvenih ustanova, anonimne prijave, saznanja prikupljenja operativnim radom policije na terenu, a izuzetno rijetko, sam počinitelj može da se prijavi.

Odmah po saznanju o počinjenom krivičnom djelu policija je u obavezi da reaguje i to što hitnije.

Ko treba da preduzme mjere:

U krivičnim djelima seksualnog nasilja treba da postupa kriminalistički inspektor koji je osposobljen za rad sa posebno osjetljivim kategorijama stanovništva, a samim tim i sa žrtvama seksualnog nasilja. Bilo bi korisno da je inspektor koji uzima izjavu istog pola kao žrtva.

Kako treba sprovesti mjere:

- Profesionalno i objektivno pristupiti svakoj žrtvi, bez predrasuda.
- Pri komunikaciji sa žrtvom treba onemogućiti dodatnu viktimizaciju.
- Pri obavljanju razgovora voditi računa u kakvom stanju je žrtva.

- Poštovati lični prostor dok se obavlja razgovor.
- Omogućiti žrtvi slobodan pristup izlazu, odnosno otvoren pogled ka vratima.
- Upoznati žrtvu sa mogućnošću dobijanja stručne pomoći radi zaštite psihičkog i fizičkog zdravlja.
- Upoznati žrtvu na njoj razumljiv način o svim pravima koje ima u skladu sa zakonskim propisima i institucijama koje joj mogu pomoći.
- Dati podršku žrtvi.
- Pružiti žrtvi saosjećanje, a ne sažaljenje.
- Uspostaviti sa žrtvom odnos povjerenja.
- Zaštititi identitet žrtve.

ZDRAVSTVENE USTANOVE

U Republici Srpskoj zdravstvena zaštita žrtava seksualnog nasilja regulisana je Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, Zakonom o obaveznom zdravstvenom osiguranju, Zakonom o zaštiti mentalnog zdravlja i drugim pravnim propisima iz ovog područja.

- U skladu sa odredbama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske sva službena i odgovorna lica imaju obavezu prijavljivanja krivičnog djela ovlaštenom licu ili tužilaštvu, a ta obaveza je iznad obaveze čuvanja profesionalne tajne.
- Žrtva seksualnog nasilja u zdravstvenu ustanovu može doći u pratnji policije ili bliske osobe, može doći sama, može biti upućena od strane primarne zdravstvene zaštite.
- Ako žrtva dođe sama obavezno je obavijestiti policiju.
- U slučaju da je žrtva maloljetna obavijestiti roditelje (osim u slučaju da su roditelji počinioci nasilja) te druge zakonske zastupnike (stručnog radnika Centra za socijalni rad).
- Kod punoljetnih osoba, nezavisno od poslovne sposobnosti žrtve, potrebno je obavijestiti Centar za socijalni rad.
- Dežurni ljekar informiše žrtvu na njoj razumljiv način zašto se radi pregled i šta on sve uključuje.
- Poželjno je da pregled obavljaju dvoje specijalista.
- Ako je moguće, dopustiti žrtvi da izabere pol specijaliste koji će vršiti pregled.
- Obavezan je pregled cijelog tijela i uzimanje anamnestičkih podataka.
- Po potrebi žrtvu uputiti drugom specijalisti.

- Evidentirati podatke o vremenu pregleda kao i o vremenu kada je počinjeno krivično djelo.
- Evidentirati povrede uz detaljan opis.
- Prikupiti biološke tragove (uzorke krvi, kose, stidnih dlaka, brisova, noktiju, donjeg rublja koje je nošeno kada je počinjeno krivično djelo). Biološki tragovi se prikupljaju u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku i Obrascem i zapisnikom za dokumentovanje nasilja Svjetske zdravstvene organizacije, Zakonom o evidencijama i statističkim istraživanjima u oblasti zdravstvene zaštite, Pravilnikom o načinu uzimanja biološkog materijala.
- Zdravstvene ustanove su u obavezi da na traženje tužilaštva ili policije dostave cjelokupnu medicinsku dokumentaciju od značaja za dokazivanje i rješavanje krivičnog djela.
- Žrtva ima pravo na kopiju medicinskih nalaza.
- Privatne zdravstvene ustanove takođe su u obavezi da prijave krivično djelo seksualnog nasilja.

ORGANI PRAVOSUĐA

Tužilaštvo i sudovi:

- Davanje naloga o sprovođenju istrage ako postoji osnov sumnje da je počinjeno krivično djelo.
- Sprovođenje istražnih radnji (vršenje uviđaja, saslušanje oštećenog svjedoka, saslušanje osumnjičenog, preduzimanje posebnih mjera koje obezbjeđuju sigurnost svjedoka ako se za tim ukaže potreba, naređivanje potrebnih vještačenja, itd).
- Tužilac vrši nadzor nad policijskim službenicima u toku istrage.
- Policija može lišiti slobode osobu ako postoji osnov sumnje da je to lice počinilac krivičnog djela i ako postoji bilo koji razlog predviđen u članu 197. ZKP-a. Policija je dužna da to lice, najkasnije u roku 24 sata sprovede tužiocu.
- Tužilac je dužan da lice lišeno slobode ispita najkasnije u roku od 24 sata i u tom roku odluči da li će lice lišeno slobode pustiti ili će dati prijedlog za određivanje pritvora.
- Sudija za prethodni postupak odmah, a najkasnije u roku 24 sata, donosi odluku o prijedlogu za određivanje pritvora.
- U slučaju da se prijedlog za određivanje pritvora odbije, lice se odmah pušta na slobodu.
- Pritvor osumnjičenog može trajati najduže mjesec dana od dana lišavanja slobode. Poslije tog roka lice se može zadržati u pritvoru u skladu sa zakonom.
- Od početka postupka potrebno je voditi računa i postupati sa posebnim obzirom prema žrtvi.

- Obezbjediti psihološku podršku žrtvi kroz postupak istrage (od strane stručnog lica tužilaštva).
- Oštećeno lice nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije i poslije izvršenog krivičnog djela.
- Informisati žrtvu o ulozi svjedoka, važnosti svjedočenja, načinu svjedočenja tokom istražnog i sudskog postupka.
- Informisati žrtvu o dostupnosti mjera zaštite.
- Davati informacije o toku postupka, uključujući hapšenje, pritvor, nadzor optuženih.
- Informisati žrtvu o pravu za naknadu štete.
- Ako je žrtva maloljetna, izjava se može uzeti najviše dva puta. Saslušanje se obavlja u posebno opromljenim prostorijama za saslušanje maloljetnika, radi se audio i video zapis saslušanja. Saslušanju prisustvuje stručno lice.
- Po zahtjevu stranke daje se informacija o prijavi.

CENTAR ZA SOCIJALNI RAD

CSR postupa u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti, Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, Porodičnim zakonom i odgovarajućim propisima, Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u porodici.

- Odmah po saznanju informacije o sumnji na seksualno nasilje bez odgađanja slučaj prijavljuje policiji.
- Sastavlja zabilješku sa svim relevantnim informacijama za prijavu.
- Što hitnije uspostavlja kontakt sa žrtvom da bi je upoznao sa nadležnostima i postupanjem Centra za socijalni rad u svrhu zaštite žrtve.
- Upućuje i pomaže žrtvi oko ostvarivanja prava na besplatnu zdravstvenu zaštitu.
- Pomaže žrtvi u ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć.
- Upućuje žrtvu na postojanje specijalizovanih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog nasilja.
- Na traženje policije i tužilaštva dostavlja sve raspoložive informacije i dokumentaciju od značaja za slučaj.
- Osigurava zaštitu ličnih podataka žrtve.
- Uključuje stručno lice Centra za socijalni rad koje će pružiti podršku žrtvi.

ZAŠTITA MENTALNOG ZDRAVLJA ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA

- Žrtve seksualnog nasilja imaju prioritet u pružanju stručne pomoći.
- Ispred Centra za mentalno zdravlje imenuje se jedna kontakt osoba koja je zadužena za rad sa žrtvama seksualnog nasilja, te vrši koordinaciju oko psihološko/psihijatrijske intervencije da bi se žrtvi krivičnog djela obezbijedila što efikasnija podrška.
- Žrtva se po mogućnosti odmah uključuje u terapijske postupke radi prevencije razvoja traumatskih reakcija.

VASPITNO OBRAZOVNE USTANOVE

- Po saznanju o mogućem krivičnom djelu seksualnog nasilja, neophodno je da zaposleni u vaspitno obrazovnim ustanovama reaguju odmah i bez odlaganja.
- Saznanje prijaviti policiji i nadležnom Centru za socijalni rad.
- Obavijestiti roditelje (osim ako su roditelji počinioci krivičnog djela).
- Ako je krivično djelo prijavilo dijete nekom od radnika vaspitno obrazovne ustanove, ne prisiljavati dijete da priča detalje, pažljivo ga saslušati, te o obavljenom razgovoru sačiniti službenu zabilješku.
- Ako se radi o događaju koji se upravo dogodio, potrebno je pružiti odgovarajuću pomoć i zaštitu žrtvi, te odmah obavijestiti policiju.

OPŠTE NAPOMENE ZA SVE SUBJEKTE ZAŠTITE

Seksualno nasilje nanosi povredu na dva nivoa:

- 1) Povreda psihičkog i fizičkog integriteta koja dolazi od strane počinioca.
- 2) Urušavanje socijalnog integriteta koje dolazi od okoline kojoj žrtva pripada, a koje se manifestuje kao nerazumijevanje, imputiranje krivice, prešućivanje zločina i dr.

Stepen težine posljedica krivičnih djela protiv polnog integriteta zavise od dosta faktora: uzrasta žrtve, pola, dužine trajanja nasilja, veze sa počiniocem, izloženosti prijetnjama, stepena obrazovanja žrtve, ranijih psihofizičkih posljedica, sistema podrške porodice i okoline, te od kulturnih i tradicionalnih vrijednosti.

Neke od dugoročnih posljedica seksualnog nasilja su: razvoj simptoma PTSP-a, razvoj depresije sa pokušajima suicida, poremećaji ishrane, razvoj autoimunih bolesti, a ako su žrtve djeca moguć je razvoj delinkventnog ponašanja, seksualne disfunkcije i sl.

Česta uvjerenja/stavovi žrtava seksualnog nasilja su: nizak nivo povjerenja u pravosudni sistem i njegovu efikasnost, predrasude prema mentalnom zdravlju, nerazumijevanje sistema, nizak nivo znanja o pravima koje ima kao žrtva.

Seksualno nasilje je događaj koji suštinski mijenja žrtvu i bitno je da profesionalci koji postupaju sa žrtvama seksualnog nasilja toga budu svjesni. Vrlo često žrtve nisu motivisane za svjedočenje. Izlaganje žrtve može biti konfuzno, nepovezano i kontradiktorno, a emocionalne reakcije mogu odstupati od očekivanih i uobičajenih.

U postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja profesionalci ne bi trebalo da:

- Prave izraze čuđenja, gađenja i sl. dok žrtva priča o onom što se desilo.
- Postavljaju pitanje „Zašto?“ jer se ovakvim pitanjem imputira krivica žrtvi.
  - Požuruju žrtvu tokom izjave.
- Daju savjete koji nisu u okviru nadležnosti profesionalca.
  - Obećavaju ono što nisu sigurni da mogu ispuniti.
  - Sugerišu žrtvi kako da se osjeća.
  - Unose pretpostavke.
- Govore žrtvi da znaju kako se osjeća, jer ne znaju.

U postupanju sa žrtvom krivičnog djela seksualnog nasilja treba:

- Pružiti saosjećanje, a ne sažaljenje.
  - Poštovati lični prostor.
  - Ne dodirivati žrtvu.
- Koristiti puno ime kada se obraćate žrtvi (ne nadimke).
  - Omogućiti otvoren pogled ka izlazu/vratima.
  - Uspostaviti pravila razgovora.
  - Objasniti svrhu razgovora.
- U prostoriji sa žrtvom dozvoliti boravak što manje osoba.
  - Koristiti otvorena pitanja (prvo pustiti žrtvu da svojim riječima ispriča šta se dogodilo).
  - Ne ubjeđivati i ne moliti.
- Na kraju obavezno zatvoriti razgovor i zahvaliti se na saradnji.

